

ПРЕНОШЕЊЕ АКЦЕНТА НА ПРОКЛИТИКУ У ГОВОРУ СЕЛА БАТКУША КОД ШАМЦА¹

САЖЕТАК

У раду се анализира преношење акцента на проклитику у селу Баткуша, чији говор припада сјевероисточном подручју херцеговачко-крајишког дијалекта. Истраживањем је обухваћено преношење акцента на проклитику са свих врста ријечи које учествују у овом процесу, а ова је појава кроз анализу посматрана према врстама ријечи и према типу преношења. Циљ овог рада јесте да покаже колико је преношење акцента на проклитику у говору села Баткуша жива појава, у којим категоријама се јавља и у којој мјери, има ли тенденције напуштања ове појаве, који лингвистички и екстралингвистички фактори утичу на њену досљедност, те каква је она у односу на ситуацију у сусједним и удаљенијим српским говорима. Анализа показује да је стање у говору Баткуше, када су у питању интензитет преношења акцента на проклитику и категорије у којим се оно врши, у знатној мјери блиско приликама које су познате већини говора херцеговачко-крајишког дијалекта.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: дијалектологија, преношење акцента на проклитику, херцеговачко-крајишки дијалекат, посавски говорни тип.

1. Увод

У раду је приказано преношење акцента на проклитику у говору села Баткуша, које припада општини Шамац у Републици Српској. Село је смјештено у Босанској Посавини, 14 км југоисточно од Шамца и 17 км југозападно од Орашја, поред кога је П. Ивић (2001: 176) повукао границу

¹ Рад представља скраћену и прилагођену верзију мастерског рада одбрањеног 2019. године на Филозофском факултету у Новом Саду.

херцеговачко-крајишког дијалекта. У Орашју је и државна граница између Републике Српске и Републике Хрватске.

Говор Баткуше припада сјевероисточном огранку херцеговачко-крајишког дијалекта са ијекавско-јекавском замјеном јата (в. дијалектолошку карту у Ивић 2001). Припада новоштокавским говорима који познају четири акцента и поста акценатску дужину, као и стандардни српски језик.²

Грађа за овај рад сакупљана је 2014. године. Испитано је шесторо информатора – четири жене (И1, И3, И4, И5) и два мушкарца (И2, И6), различитог, али ниског нивоа писмености. Информатори су припадници средње и старије генерације (И1 – 1932. годиште; И2 – 1956; И3 – 1944; И4 – 1949; И5 – 1937; И6 – 1947). Корпус је сачињен на основу трију аудио-записа у трајању: И1, И2 – 74' 4"; И3, И4, И5 – 46' 40"; И6 – 78' 51". Ниједан информатор нема потешкоће приликом артикулације гласова. Информатори најчешће говоре о свакодневним обавезама, међуљудским односима, рату, болести, смрти, пословима у домаћинству, у пољу и око стокe, те осталим темама које их преокупирају.

Ауторка није говорник овог говорног типа. Од рођења је, поред бањалучког, слушала говоре Жупе, Лијевча поља и Поткозарја. Разлог избора говора из ове групе јесте то што су српски посавски говори донедавно мање истраживани од других говора херцеговачко-крајишког дијалекта. Први обимнији приказ говорних особина становништва ових простора дали су Д. Вујичић, Д. Брозовић, А. Пецо и Ј. Баотић у заједничком извјештају *Говори сјеверне и сјевероисточне Босне* (1985). Преношење акцента на проклитику тамо је обрађено, и то спорадично, уз

² У грађи за овај рад примијећена је дјелимична или потпуна редукција поста акценатских дужина у генитиву и инструменталу једнине именица женског рода (*од ја̀бѡкѣ, (х)ра̀нѣ, књѝшцѡм*), у генитиву множине именица женског и мушког рода (*сестáра̃, синѡва*), код придјева одређеног вида (*ди̃и̃ја ба̀ба, хр̀ва̀цко мј̀есто*), у компаративу и суперлативу придјева (*потр̀ѐбније, стр̀д̀гијѣ, нá̃ж̀ва̀жнијѣ*), код редних бројева (*др̀у̀го, пр̀вѡ, тр̀ѣ̀ћи*), код глагола у презенту (*др̀ж̀и̃ш, жи̃вѣ̃, ѿд̀ѣ̃, пи̃шѣ̃*), перфекту, тамо гдје је дошло до сажимања вокала (*рѣ̀кѡ̃, свѝро*), аористу (*нѣ̃ пошѣ̃*). Овој појави, која није својствена већини говора херцеговачко-крајишког дијалекта, ауторка ће посветити пажњу другом приликом.

акценте појединачних врста ријечи, тако да је тешко добити општу слику. Поред тога, с обзиром на касније провјере које су показале грешке теренских истраживача, ове налазе треба узимати са озбиљном резервом (Козомара 2016: 603–604). Нешто систематичнија истраживања овог говорног комплекса започета су почетком овог вијека. М. Драгичевић (2002; 2004) писао је о говору требавских Срба, затим о говору села Бранешци код Челинца (2003), Бање Врућице крај Теслића (2007), села Кремне код Прњавора (2008), трију насеља у околини Дервенте (2010; 2011). О различитим језичким нивоима говора сјеверног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта писали су и С. Танасић (2000; 2004а; 2004б; 2006; 2007; 2009), Д. Козомара (2003), Д. Црњак (2006; 2007; 2009а; 2009б; 2011), С. Цукут (2013). Међу описима ових говора у новије вријеме посебно се истиче рад *Фонетске и морфолошке особине српских посавских говора између Врбаса и Украине* (Козомара 2016), утемељен на грађи из 28 истражених пунктова српских говора на подручју општина Србац, Прњавор, Дервента и Босански Брод.

У раду се анализира акценатски вид проклизе у говору аутохтоних становника Баткуше. Рађена је потпуна ексцерпција грађе у транскрипту. Примјери преношења акцента на проклитику, као и одступања од ове појаве, разврстани су по морфолошком критеријуму, односно по врсти којој акценатогена ријеч припада. Унутар основне подјеле, примјери су даље класификовани према типу преношења (старо, ново) и врсти проклитике, а навођени су азбучним редом.

Почетак интересовања лингвиста за преношење акцента на проклитику старијег је датума. М. Решетар у свом дјелу *Die serbocroatische Betonung* (1900) обрадио је, на основу њему доступног материјала, преношење акцента са свих врста ријечи које учествују у овом процесу. Ћ. Даничић (1925) анализирао је преношење акцента са именица. Дијахроно објашњење ове појаве дали су А. Пецо (1971) и А. Белић (1999). А. Пецо приказао је акценатске промјене које су претходиле стању у стандардном језику, наводећи и примјере преношења акцента на проклитику. Приликом истраживања ове теме незаобилазна је студија Б. Николића (1970), у којој је обрађен акценатски вид проклизе са свих врста ријечи. У новије вријеме све је више извјештаја посвећених овој теми. Д. Зец (2000) писала је о преношењу акцента са замјеница на везнике *и* и *ни* под утицајем реченичног фокуса у београдском говору. З. Симић (2004) испитивао је

преношење акцента на проклитику у говору Гласинца, Д. Радовановић (2007) у говору Ваљевске Колубаре, Ж. Бошњаковић (2009) у говору Новог Сада, М. Петровић Савић (2012) у говору Рађевине, Ј. Лукић (2017) у говору села Винска, С. Цукут (2017) у говору околине Шипова. Многи радови о појединачним говорима садрже бар опште напомене о овој теми (Пецо 1957; Николић 1966; Петровић 1973; Симић, М. 1978; Ђукановић 1983; Ивић и др. 1994; Далмација 1997; Козомара 2016 итд.).

Циљ овог рада је да покаже колико је преношење акцента на проклитику у говору села Баткуша жива појава, у којим категоријама се јавља и у којој мјери, има ли тенденције напуштања ове појаве, који лингвистички и екстралингвистички фактори (в. т. 2.3.) утичу на досљедност ове појаве, те каква је она у односу на ситуацију у сусједним говорима и удаљенијим српским говорима.

2. Теоријски оквир

2.1. Акценатски систем српског језика

Савремени стандардни српски језик заснива се, у акценатском смислу, на млађој новоштокавској акцентуацији, која представља систем од четири акцента: краткосилазни [[˘]], краткоузлазни [[˘]], дугосилазни [[˘]], дугоузлазни [[˘]], и два неакцентована квантитета: дужине [[˘]] и краткоће [[˘]]. Млађа новоштокавска акцентуација заједничка је за шумадијско-војвођански дијалекат, млађе икавске говоре и херцеговачко-крајишки говорни тип (Николић 1970: 11), чијем сјевероисточном огранку припада и говор Баткуше. Овај акценатски систем настао је помјерањем силазних акцената са свих непрвих слогова према почетку ријечи (Петровић 1996: 88). Преношењем акценатског врхунца на кратак слог настао је [[˘]], а преношењем на дуги слог добијен је [[˘]]. На старом мјесту пренесеног дугог акцента остала је неакцентована дужина [[˘]] (Белић 1999: 141). Новоштокавским преношењем успостављена су јасна дистрибуциона правила: силазни акценти могу да стоје на једином слогу и на почетном слогу вишесложних ријечи, узлазни акценти могу да стоје на сваком слогу осим посљедњег, а посљедњи слог код двосложних и вишесложних ријечи остаје неакцентован. Неакцентована дужина може да се нађе само у позицији послје акцентованог слога, а неакцентовани кратак вокал може

бити и испред и иза акцента (Subotić i dr. 2012: 97–99). Наравно, у дијалектима се сусрећу одступања од ових правила.

2.2. Акцентогене ријечи и клитике

Акценат имају само акцентогене или (орто)тоничне ријечи, које најчешће припадају пунозначним или аутосемантичким ријечима. Поред ортотоничних ријечи постоје и такозване граматичке или функционалне ријечи, које немају свој акценат, али са акцентогеним ријечима чине јединствену фонолошку ријеч или акценатску цјелину. Те ненаглашене ријечи су клитике, а у зависности од тога да ли се налазе испред или иза акцентогене ријечи, прецизније се називају проклитике и енклитике. Проклитике, које стоје испред наглашених ријечи, могу у неким случајевима понијети акценат, који на њих прелази са силазно наглашене ријечи, док енклитике никада не могу понијети акценат. У проклитике се убрајају предлози, везници и рјечца *не* (Subotić i dr. 2012: 105–106).

2.3. Преношење акцента на проклитику

Преношење акцента на проклитику је, у синтаксичком смислу, најкарактеристичнија појава у говорима са млађом новоштокавском акцентуацијом (Николић 1970: 14). Када се испред ријечи са силазним акцентом на иницијалном слогу нађе проклитика, тај силазни акценат може да се пренесе на проклитику. Међутим, ова појава није једнако заступљена у свим српским говорима. Када је ријеч о њеној досљедности, на српском језичком простору издвајају се двије зоне: сјевероисточна, у којој преношење није досљедно, и југозападна и западна, у којој је ова појава још жива (Николић 1970: 35). Другим ријечима, преношење акцента на проклитику данас је обичније у ијекавским него у екавским говорима (Пецо 2002: 70; Бошњаковић 2007: 81). У српском језику постоје двије врсте преношења акцента на проклитику: старо (прасловенско, метатаксичко) и ново (новоштокавско, метатонијско) преношење.

На (не)преношење акцента на проклитику утичу лингвистички фактори, као што су структура акцентогене ријечи и проклитике (број слогова, јунктура), граматичка категорија акцентогене ријечи (врста ријечи), семантика акцентогене ријечи (топоними, антропоними итд.), њена функција у реченици (објекат, прилошка одредба), учесталост употребе

дате синтагме. Поједини аутори указују на екстралингвистичке факторе који могу утицати на преношење акцента на проклитику, наводећи да је оно карактеристично за нормалан говор, а не емфатичан, те да је важна улога традиције, односно наслеђивање говорних особина старијих генерација (в. Бошњаковић 2009: 79–82).

2.3.1. Старо (прасловенско) преношење акцента на проклитику

Проклитика може да понесе акценат са облика ријечи на чијем се првом слогу налази стари силазни акценат (*ŷ glāvu, nā zemļu*). На проклитици је краткосилазни акценат. Ако је проклитика двосложна, пренесени акценат наћи ће се на њеном првом слогу. Ово преношење јавља се, у већој или мањој мјери, у свим српским говорима, а познато је и у другим словенским језицима. Наведене измјене у акцентуацији извршене су или у балтичко-словенској епоси или у раном периоду посебног живота словенске језичке заједнице (Пецо 1971: 31).

2.3.2. Ново (новоштокавско) преношење акцента на проклитику

Новоштокавско је преношење са слогова који имају нове силазне акценте (*zā mājku, ŷ kuћu*). Оно се јавља у говорима са четвороакценатским системом, а на проклитици је узлазни акценат (Николић 1970: 35). Ако је проклитика двосложна, пренесени акценат наћи ће се на њеном другом слогу. Ово преношење уобичајено је у ијекавским говорима херцеговачког типа, али није и у екавским новоштокавским говорима, гдје све више преовладава акценат засебних ријечи (Пецо 1971: 52).

3. Анализа грађе

3.1. Преношење акцента са именица

У говору Баткуше остварују се и старо и ново преношење акцента са именице, на једносложне и двосложне предлоге, те на везнике *и* и *ни*.

3.1.1. Прасловенско преношење акцента са именица

Прасловенско преношење акцента са именица јавља се код именица сва три рода.

Силазни акценат забиљежен је на предлозима у вези са именицама женског рода на *-а*, типа *гла̀ва*, *ру̀ка*, *зе́мља*, *(н)чѐла*, код којих се у акузативу једнине и множине јавља алтернација: дугоузлазни → дугосилазни, односно краткоузлазни → краткосилазни акценат:

*на̀ земљу, у̀ гла̀ву, на̀ ру̀ку,
мѐђу челе.*

У идиолекту И6 именица *(н)чела* у свим падежима једнине има краткоузлазни акценат, а у множини краткосилазни. Забиљежени су и примјери са непренесеним акцентом код именица овог типа: *за зѐму*, *у пчѐле*, што се може тумачити као посљедица говорног ритма.

Према прасловенском типу преношења акценат се помјера на предлог са облика акузатива једнине именица женског рода на сугласник:

по̀ ријѐч, прѐд јесѐн, у̀ јесѐн, у̀ ко̀ст, у̀ памѐт.

Прасловенско помјерање акцената на проклитику са именица типа *земља* и *глава*, те именица женског рода на сугласник, остварује се и у западнобосанским ијекавским говорима (Дешић 1976: 210), у српским говорима Поткозарја (Далмација 1997: 52), Бање Врућице крај Теслића (Драгичевић 2007: 354), Лапачког поља (Драгичевић 2009: 292), подручја између Врбаса и Украине (Козомара 2016: 666), околине Шипова (Цукут 2017: 680–681), Босанског Брода (Лукић 2017: 225, 232, 235), као и Рађевине (Петровић Савић 2012: 218, 220). У пиперском говору забиљежено је: *за̀ ру̀ке, на̀ воду, на̀ жу̀ч, ђд ма̀сти, у̀ земљу, у̀ кр̀в* (Стевановић 1940: 122–123, 129). У змијањском говору исто је у акузативу једнине: *за̀ ногу, у̀ воду, у̀ гла̀ву, у̀ земљу*. Тамо је забиљежен и узлазни акценат на везницима испред једносложних именица женског рода на сугласник: *ѝ ра̀ж, нѝ ражи* (Петровић 1973: 19–20, 104). У селу Обади у околини Калиновика код готово свих категорија регистрована је могућност паралелног појављивања старог и новог преношења, као и непренесених акцената. Тамо стоји: *на̀ земљу, нѝз воду, прѐ зору*, али: *кр̀за земљу, на̀ жалѐст* (али и: *на̀ жалѐст*), *нѝза стра̀ну, прѐд јесѐн, у̀ но̀ћ* (Симић, М.

1978: 22). Преношење акцента са именица женског рода на сугласник у говору височких муслимана метатонијског је типа (Valjevac 1983: 301–302).

Прасловенско преношење сачувано је у генитиву и акузативу једнине именица мушког рода, типа *бог, мјесец, син*:

*ѝз Дом̄а̄љевца, ѝз Осӣј̄ска, ђд бога, ђ(д) свӣј̄ета, ђт с̄ина;
з̄а м̄јес̄ца, н̄а здра̄к, љ Бр̄вник, љ Бр̄вник, љ гра̄д, љ р̄ед.*

По старом типу акценат се преноси на предлог са облика генитива и локатива једнине именица средњег рода:

*ѝз бр̄да, ѝза јутра, ђ(д) срца;
н̄а гр̄бљу.*

Посљедњи наведени примјер не уклапа се у Даничићева начела о преношењу акцената са именица средњег рода (1925: 75). И у говорима Бање Врућице и Лапачког поља забиљежено је: *кра̄ј гр̄бља, љ гр̄бље* (Драгичевић 2007: 354; 2009: 292).

Код прасловенског преношења акцента на двосложни предлог акценат се по правилу јавља на првом слогу предлога: *ме̄ђу челе, ѝза јутра*, као код Даничића (1925: 5–14). Међутим, у појединим говорима није овако. У говорима у сливу Студенице, у којима је неоакут сачувао свој фонолошки статус, у акценатској проклитизи силазни акценат на двосложном предлогу најчешће је на другом слогу: *прек̄о бр̄да, прек̄о дана, ме̄ђу љ̄уде* (в. Драгин 2000: 167–169). М. Стевановић у пиперском говору биљежи *из̄а б̄ора, исп̄од г̄уња*, паралелно са *ѝза б̄ора, м̄ймо плот* (1940: 85–86, 97). У опису источnobосанског ерског говора нашли смо један овакав примјер: *из̄а оград̄е* (Реметић 2000: 517).

Старо преношење на саставни везник нашло се у конструкцији:

ѝ да̄н–дана̄с.

3.1.2. Новоштокавско преношење акцента са именица

Ново преношење такође је присутно код именица сва три рода. Забиљежено је у знатно већем броју примјера него прасловенско. Најчешће

се јавља код именица женског рода на -а са силазним акцентом на првом слогу. На предлоге, једносложне и двосложне, акценат се преноси са облика генитива, акузатива и локатива једнине и множине, те инструментала једнине:

*брѐз ма̄јкѐ, дѐ Зѐрке, њс кошницѐ, кѐ(д) шкѐлѐ, кѐд бабѐ, кѐт кућѐ,
прѐд њивѐ, љ ма̄јкѐ, сѐ њивѐ;
зѐ годну, зѐ кућу, зѐ славу, нѐ сарану, прѐт пашу, љ кошницу, љ рупу, љ
собу, љ шкѐлу, нѐ шкѐле, љ њивѐ;
ѐ цури, пѐ слави, љ бањи, љ бари, љ кошници, љ кући, љ кухињи, љ соби,
љ Тузли, љ Црквини, љ шкѐли, нѐ шљивама, пѐ бањама, љ кошницама, љ
трњкама, љ шумама;
зѐ кућѐм.*

Ново преношење акцента на предлог забиљежено је са именица мушког рода у генитиву, акузативу и локативу једнине, те инструменталу множине:

*љ(з) Жа̄бара, кѐ(д) Цвӣјѐтна,
нѐ дједа, нѐ курс, нѐ Шамац, љ дједа, љ подрум (ова именица ван
проклизе забиљежена је са силазним акцентом, као пѐдрум и пѐдрма), љ
Шамац, љз дједа;
љ Шамцу,
пѐт прѐстима.*

У грађи се нашао само један примјер метатонијског преношења акцента са именице средњег рода:

нѐ дворѝште.

Преношење са именица *pluralia tantum* на предлог такође је ново, а примјери су забиљежени код именица мушког рода у локативу: *нѐ Русовићима, љ Русовићима*, те средњег рода у инструменталу и акузативу: *пѐд јаслама, пѐд јасле*. Код облика генитива мушког рода и локатива

женског рода преношење је изостало: *из Вѣнкова̄ца̄, на Грѣбницама*. Разлог изостанка проклIZE у овом случају је број слогова у топониму.

У конструкцији *дò ħĕрке* преношење је аналошко (вјероватно према типу: *брѣз ма̄јкѣ*), јер именица *ħерка* нема силазни акценат на првом слогу. Примјер *изà ногу* такође је аналошки. На проклитикама испред именица типа *нога, глава*, акценат је силазни (в. т. 3.1.1; уп. Даничић 1925: 4–7; Николић 1970: 37).

Код новоштокавског преношења акцента на двосложни предлог акценат се по правилу јавља на другом слогу предлога: *изà ногѹ, прекò њивѹ*.

На везник *и* акценат се најчешће преноси са облика номинатива, датива и акузатива једнине фреквентних именица *баба* и *мајка*:

ѣ баба;
ѣ баби, ѣ ма̄јки;
ѣ бабу.

Бројни су примјери преношења акцента на везнике *и* и *ни* са облика једнине прва четири падежа именица мушког рода:

ѣ дјед, ѣ доктор, ѣ доктор, ѣ Петар;
ѣ дједа;
ѣ доктору;
ни течѣј.

Примјери преношења акцента на проклитику са именица показују да се оно врши по Даничићевим начелима, мада не толико досљедно, што илуструју бројни примјери одступања од ове појаве.

3.1.3. Конструкције са непренесеним акцентом

У грађи за овај рад има и примјера у којима именица пред проклитиком задржава акценат. Наводимо неколико таквих примјера:

из Вѣнкова̄ца̄, ис Пѣлагѣева, ко(д) црквѹ, од бѣлести, од грѣда;
за зѣму, за трѣн, на ма̄јку, прет пѣшу, у кѣшницу, у пчѣле, у чѣн;

*са дѡктором, са циљем,
наа Гарѡвцу, на кѡшницама, на лѡгоровану, на мишци, у Тўзли,
и грипа, и / дјѡд, и јѡсѡн, и намјештај, ии / стїд, и сўнце, ни дўлум,
и / грѡжђа, и пѡлена.*

У литератури је много пута потврђено да што је ријеч дужа, то теже оставља акценат (Даничић 1925: 58; Козомара 2006: 666): *из Винковаца, ис Пѡлагићева, на лѡгоровану, на кѡшницама* итд. Сагласно томе, и у овој грађи најчешћи су примјери преношења акцента са једносложних и двосложних, а затим и тросложних ријечи. Међутим, забиљежено је и неколико примјера преношења акцента са четворосложних именица: *їз Доманљевца, ў кошницама*, па и петосложних именица: *на Русовићима, ў Русовићима*.

Најбројнији примјери непренесених акцената са именица забиљежени су код Иб, мада и у његовом идиолекту постоје и примјери са пренесеним акцентима. Разлози непреношења акцента са именица у говору Иб могли би бити психолошки мотивисани, јер нам овај информатор говори о пчеларству, о коме претпоставља да не знамо ништа. Он се труди да нас упуту у своје занимање, због чега је темпо његовог говора најспорији. Овом мишљењу у прилог иде чињеница да код Иб нема одступања од преношења акцента са замјеница, будући да нема потребу да их наглашава јер семантичко тежиште никада није на њима него на терминима (именицама). Код овог информатора постоје именице које у једном примјеру препуштају акценат проклитици, а у другом га задржавају пред проклитиком. Интересантно је што су одступања од преношења готово увијек код првог помињања именице (термина), а када се иста ријеч помене други пут, долази до проклизе:

a1) Идў и ўлазе у пчѡле. a2) Ја сўтра мѡрам мѡћу челе. a3) Отац је слѡбо вѡлијо мѡћу челе.

b1) Врѡтиш брзїнѡм оно сѡће и кѡшницу на исто мјѡсто. b2) Чўјѡ се ў кошници.

в1) *Прет пашу* најглавнију бӑгренов̄у свѣ лѣгло зӑтворено ми мѣтнѣмо гӑре. в2) И тӑ рӑдимо прѣд на јѣдно пѣтнѣст-двӑјест дӑна *прѣт пашу*.

Поред горенаведених разлога одступања од проклизе, именица задржава акценат и у слѣдећим случајевима:

- када је под емфазом: *ко(д) цр̄квѣ̄, на мајку, од гра̄да, у Тузли,*
- код оклијевања у изговору: *наа Гӑрѣвцу,*
- када се између проклитике и именице нађе пауза: *и / грѣжѣа, и / дјѣд,*
- када је именица у рјеђој употреби: *и нӑмјештај, на мйшци, у зӑсједи.*

Са именица типа *брзйна* нема потврда за преношење акцената на проклитику (*на брзйну*) као код Даничића (1925: 11). Примјери проклизе са именица овог типа нису забиљежени ни у говору посавског села Кострча (уп. Баотић 1979: 219), ни у западнобосанским ијекавским говорима (Дешић 1976). Преношења акцената са именица типа *брзйна*, поред чешћих форми са непренесеним акцентом, има у говору Змијања: *љ дубљину, љ планину* (Петровић 1973: 189, 190), Лапачког поља: *нӑ брзину, нӑ срамоту, љ висину, љ ширину* (Драгичевић 2009: 292), те у говорима између Врбаса и Укрине, мада ријетко (Козомара 2016: 666). У говорима Пиве и Дробњака регистровано је: *нӑ бистрине, нӑ ведрину, нӑ старину, љ родбину* (Вуковић 1940: 234–235).

У источнобосанском ерском говору акценат се са именица на предлоге преноси по истом принципу у истим категоријама као и у нашој грађи: *зӑ врӑтом, зӑ Млађеном, пӑт кокоши, прѣд Богом, прѣт цр̄квѣ̄м, љ кућу, љ сијено* (в. Реметић 2000), односно по Даничићевим начелима. Такво је преношење акцената са именица у говорима Поткозарја (Далмација 1997: 50–55), Змијања (Петровић 1973: 19–20, 145, 148–152), Лике (Драгичевић

2007: 354–355; 2009: 291–292, 294), Посавине (Козомара 2016: 666–667), околине Зворника (Ђукановић 1983: 387), као и у западнијим српским говорима (Дешић 1976: 210), мада се у сваком од њих, као и у говору Баткуше, могу чути и аналошке форме, а и непренесени акценти, те се и тамо констатује да је преношење акцента са именица редовна, али не и апсолутна појава. Акценатска проклиза биљежена је у истим категоријама и у говорима Мачве (Николић 1966: 216–217), Тршића (Николић 1968: 387), Баната (Ивић et al. 1994: 77–92), мада много недоследније. Дакле, преношење акцента са именица на проклитику у нашој грађи јавља се у истим категоријама као код Даничића, као и у другим горенаведеним српским говорима. Разлика између говора Баткуше и поменутих говора читује се у досљедности ове појаве (уп. Николић 1970: 35).

3.1.4. Још неке напомене у вези са акцентом именица

У говору Баткуше честа је појава дезакцентуације заједничких именица које стоје уз лична имена, а означавају тип односа говорника према тој особи. Ријеч је о именицама типа *баба*, *прија*, *пријатељ*: Кад и *баба* Ђанка дође послије. | Кдј̄е ти је *баба* Јања? | Твдја *баба* Сјаја, фала бдгу, дбдро. | *Прија* Ружа йшла у спрвод. | Ако трѣба̄ нѣшто по̀слушати *пријатеља* Пѣру, тѹ је *прија* Ђнђа. У оваквим синтагмама прва именица се доживљава као одредница и у датом моменту тежиште информације није на њој. Дезакцентуација ортотоничне ријечи искључује могућност преношења акцента на проклитику испред ње.

У идиолекту И1 забиљежено је: *баба* Јања, *баба* Сјаја. Међутим, ако је именица *баба* акцентована, и ако се испред ње нађе проклитика, обавезно долази до преношења акцента: *й баби* Сјаји, *код бабѣ* Ђнђѣ. Код ИЗ именица *баба* уз лично име није забиљежена са акцентом: *баба* Ђанка, *баба* Бója, *баба* Мára. Ова појава честа је у говорима Баната (Ивић et al. 1994: 75–76) и призренско-тимочке области (Трајковић 2015: 480).

3.2. Преношење акцента са замјеница

У говору Баткуше остварују се и старо и ново преношење акцента са замјенице, на једносложне и двосложне предлоге, те на везнике *и*, *ни* и *већ*.

Међу наведеним примјерима примјећујемо и генитивну конструкцију с предлогом *у*, која се са истим типом акценатске проклизе остварује и у говору Змијања (Петровић 1973: 133). С друге стране, у источнобосанском ерском говору у вези с овом конструкцијом биљеже се и старо и ново преношење акцента (Реметић 2000: 162–163).

Када се проклитика нађе испред локатива повратне замјенице *себе*, акценат на проклитици је узлазни:

ù себ, ù себи.

Ново преношење остварује се и са облика генитива и инструментала упитно-односних замјеница:

*дò којē, òт којē;
зà чīм.*

Када се показна замјеница у генитиву, акузативу, инструменталу и локативу једнине нађе иза предлога, акценат се у већини случајева преноси на предлог:

*ò(д) тога;
зà тō;
сò том;
нà томе, ù овоме, ù томē, ù тōј.*

У говору Змијања такође је присутно ново преношење са придјевских замјеница на предлог: *ò тому, пò нашије, сà тије, ù нашије, ù тије, ù тијем, ù тū* (Петровић 1973: 19, 107).

На везнике *и* и *ни* акценат се најчешће преноси са личних замјеница, и то са облика номинатива једнине и множине готово обавезно:

*й̇ ја̇ (5X), й̇ ја̇ (2X), й̇ ми̇ (2X), й̇ он̇ (7X), й̇ ти̇ (4X);
ни̇ ја̇ (5X), ни̇ ми̇ (2X), ни̇ ти̇ (2X).*

Нови тип преношења акцента на *и* забиљежен је у неколико примјера и са облика датива и акузатива једнине личних замјеница:

й мени, й њ̄о̄ј;

й њ̄у.

3.2.3. Конструкције са непренесеним акцентом

Одступања од проклизе најчешћа су када је проклитика везник *и*. Код појединих информатора налазимо исте примјере, при чему је у једном акценат на везнику, а у другом на замјеници. На примјер, код И1 биљежимо: Па д̄обро, т̄уд је ко *й ја̄*, али: И *ја̄* и ч̄йча / й̄д̄емо ў̄ шк̄о̄лу. | Мо̄ја је ма̄јка љ̄мрла, / *и ја̄* сам онда п̄ошла ў̄ шк̄о̄лу. Из ових примјера види се да је разлика у томе што је везник у посљедња два примјера на почетку реченице, односно клаузе. Када је везник у таквом положају, било која ријеч која стоји иза њега задржава свој акценат.

Када се налазе иза саставног везника, са акцентом су редовно биљежени облици номинатива једнине и множине општих замјеница: *и св̄а̄ко, и св̄ѐ, и св̄й*, као и показних замјеница: *и ђ̄вӣ, и ђ̄во, и ђ̄но, и т̄о*. Одрична замјеница *ништа* у номинативу једнине такође задржава акценат када се нађе иза везника *и*: *и н̄й̄шта*.

У идиолектима И1 и И3 неодређене замјенице у генитиву, акузативу и локативу иза предлога задржавају акценат:

до н̄џ̄ко̄г;

за н̄џ̄што, у н̄џ̄кӯ;

у н̄џ̄чему.

3.2.4. Још неке напомене у вези са акцентом замјеница

Из старије дијалектолошке литературе познато је да облици генитива и акузатива, те датива и локатива једнине личних замјеница 1. и 2. лица и повратне замјенице *себе* немају исти акценат на цијелом српском језичком простору (Николић 1970: 42). У овој грађи замјенице ван проклизе имају силазни акценат на првом слогу (осим: *ђ̄во̄ј, ђ̄нс̄*), а тако је и у говорима села Буне (Пецо 1957: 11), Змијања (Петровић 1973: 152–153), Баније и Кордуна (Петровић 1978: 31), села Винска (Лукић 2017: 227–228), подручја између Врбаса и Украине (Козомара 2016: 674), Поткозарја (Далмација 1997: 115–119), Бање Врунице крај Теслића (Драгичевић 2007: 371), Лапачког

поља (Драгичевић 2009: 331), али и Бачке (Поповић 1968: 113) и југозападне штокавске области (Белић 1999: 221). На облику генитива личних замјеница акценат је силазни и у говорима Пиве и Дробњака (Вуковић 1940: 263–272). Краткосилазни акценат на првом слогу у генитиву–акузативу, дативу–локативу једнине А. Белић (1999: 221) тумачи као утицај инструментала једнине или множинских облика. У говоре који имају узлазне акценте на овим облицима замјеница Б. Николић (1970: 44) сврстао је и Ившићев посавски славонски. У свим наведеним говорима, у којима је на генитивном облику личних замјеница 1. и 2. лица и повратне замјенице силазни акценат, преношење акцента са замјеница у потпуности се слаже са преношењем у говору Баткуше. У говорима у којима је на облицима *мене, тебе, себе* узлазни акценат преношење је прасловенско. Тако је у тршићком, колубарском, сремском и мачванском: *дò мене, зà тебе*, у пљеваљском и поцерском: *дò себѐ, кòд менѐ, љ тебѐ* (Николић 1970: 43).

У штокавском нарјечју с енклитичких облика замјеница *ме, те, се* акценат се преноси у виду дугоузлазног (Николић 1970: 47). И у нашој грађи нашли су се примјери *на се* и *на те*. У змијањском говору замјенице често имају краће форме у предлошким конструкцијама: *за те, на ме, на те, на се, пòдà се, љзà њга* (Петровић 1973: 106).

Као код именица, и код замјеница има примјера дезакцентуације, што изузима могућност проклизе: Дòшли су партизàни и тај Тíто. | Јà њишла *из оне* шùпѐ. | Угледà старјѐшна и дрѐкнѐ на *оног* мòмка. | Је л њшò у *оној* бùнди свòјој? У оваквим спојевима замјеница и именица повезане су истим семантичким обиљежјем, што је довољан услов да чине једну акценатску цјелину. Овакви примјери наведени су и за говор села Винска (Лукић 2018) и за банатске говоре (Ивић et al. 1994: 76).

Када се замјеница *шта* нађе испред личне замјенице, акцентована је само прва замјеница у синтагми, док је лична замјеница или потпуно ненаглашена: *штà вас* брѝга, *штà ја* знàм, или чува ненаглашени квантитет: *штà ја* знàм. Ове двије замјенице једну цјелину чине и са енклитичким обликом глагола *хтјети* када се нађе између њих: *штà-ћ-ја* ш-њòм.

3.3. Преношење акцента са придјева

У говору Баткуше забиљежено је само метатонијско преношење акцента са придјева, на једносложне предлоге и везник *и*, мада ни таквих примјера нема много. У грађи за овај рад већина придјева је, по лексичком критеријуму, дио вишечланих назива насељених мјеста и празника, али су у раду наведени и анализирани као придјеви, будући да је грађа класификована по морфолошком критеријуму. Забиљежени су примјери истог придјева који једном предлогу препушта акценат, а пред другим га задржава: *из Бањџе* Луке, али и: *у Бањој* Луки. Придјев различито задржава акценат и у случају везе са истим предлогом: *из Доњег* Жабара, али: *из Доњег* Слатне; *у Новом* Селу, али: *у новом* челцу. Када је придјев саставни дио назива празника, преношење је досљедно: *на Стјепањ* дан, *по Бурђеву* дану. Акценат је пренесен и у примјерима: *за сатне* основе, *на исто* мјесто, *на истом* мјесту, *и Златковог*, *и млађије*, *и прошле*.

Само метатонијско преношење са придјева биљежено је и у централном дијелу Босанске Крајине: *и већије*, *и мањије*, *о старије* људи, *у Бању* Луку (али и: *у Бању* Луку), *у вишије* (Петровић 1973: 109), али и западније: *на лијеву* страну, *у Санском* Мосту (Дешић 1976: 210), као и у говору села Горње Цапарде код Зворника: *на Велики* петак, *од младе*, *са малим*, *у луду* главу (Ђукановић 1983: 234). Метатакса код придјева није забиљежена ни у Лапачком пољу (Драгичевић 2009: 291–296), ни у говорима између Врбаса и Украине (Козомара 2016: 667).

3.3.2. Конструкције са непренесеним акцентом

С обзиром на то да придјеви нису високофреквентне ријечи и да је њихова употреба условљена темама разговора, губи се свијест о потреби преношења акцента на проклитику (уп. Николић 1970: 36): *и дном*, *и Туђманови*, *из Буковџе* Грџе, *и(з) Средње* Слатне, *от Српске* Републике, *у бившој* Југославији, *у мџдном* мјехуру, *у новом* челцу. Због ријетког коришћења одређеног облика, понекад долази и до колебања у акценту, па тако ИЗ придјев *робна* некада изговори са узлазним, некад са силазним акцентом: *из рџне* кџе, *у рџној* кџи, *у рџној* кџи.

Придјеви, као и друге ријечи, задржавају акценат кад су посебно наглашени и спорије изговорени: *у њста̄* доба, *у њсте* минуће.

3.4. Преношење акцента са бројева

У говору Баткуше остварују се и старо и ново преношење акцента са броја, на једносложне предлоге, везнике *и* и *ни*, али и на друге бројеве или опште замјенице. Бројеви су једина морфолошка категорија код које су бројнији примјери за метатаксу.

3.4.1. Прасловенско преношење акцента са бројева

По старом типу преношења акценат се на проклитику помјера са основних бројева, с тим што је и у конструкцијама типа *број један + предлог + надежни облик редног броја „други“* на предлогу силазни акценат: од *јѣднѣ дѣ другѣ* (уп. Петровић 1973: 19, 109; Петровић Савић 2012: 230). Оваква ситуација је и у говорима Поткозарја (Далмација 1997: 58), околине Теслића (Драгичевић 2007: 354–355), сусједног посавског подручја (Козомара 2016: 668), села Винска (Лукић 2017: 228), Лапачког поља (Драгичевић 2009: 293, 295), долине ријеке Фојнице (Brozović 2012: 346), као и србијанског Полимља (Николић 1991: 52), Колубаре (Радовановић 2007: 154), Рађевине (Петровић Савић 2012: 230). Слични примјери забиљежени су у Бронзаном Мајдану и код Дрвара (Дешић 1976: 210, 256). За говор околине Шипова констатовано је само да је уобичајено преношење акцента са основног броја, док за редне бројеве нема примјера проклизе: *дѣ два̄, њ осмеро, пѣ петеро, пѣ трӣ* (Цукут 2017: 681).

Силазни акценат на предлогу испред основног броја забиљежен је у примјерима:

дѣ двије, за̄ два̄, ӯ два̄.

Прасловенско преношење са бројева у нашој грађи чешће се остварује на везницима *и* и *ни*:

*њ двије, њ пѣт, њ трӣ,
нњ пѣт, нњ шѣст .*

3.4.2. Новоштокавско преношење акцента са бројева

Малобројни примјери за ново преношење акцента са бројева показују да се оно врши са редних бројева на предлог:

на̑ другѐ, на̑ другѐ.

Преношење акцента са редних бројева новог је типа и у говорима поменутих у тачки 3.4.1. Међутим, у појединим говорима забиљежено је старо преношење са редних бројева на предлог. „У говору Баније забиљежено је *за̑ другѐм, кѓд другѓга, ѓ(д) другѓга, на̑ другѓ*” (Далмација 1997: 58). И у хрватском дијелу Посавине преношење са редних бројева је прасловенско (Брозовић 2012: 346).

У примјеру *свѐ три* акценат је понијела општа замјеница, која није права проклитика. Ново преношење на општу замјеницу може се чути и у Лапачком пољу (Драгичевић 2009: 295) и у околини Шипова (Цукут 2017: 683). У Рађевини је у оваквим конструкцијама силазни акценат на замјеници: *сва̑ три, свѐ три* (Петровић Савић 2007: 229).

3.4.3. Конструкције са непренесеним акцентом

Са непренесеним акцентом забиљежено је:

Шатори били вѐлки за љаду и двѐста дѹша̑. | Има ѓна мѓмака̑ по двѐјес љ двије гѓдне.

У другом наведеном примјеру види се да је већи број задржао акценат, а мањи га је препустио проклитици. Поред тога, ово је једини примјер у ком је број *двадесет* изговорен са силазним акцентом. У свим другим случајевима овај број има краткоузлазни акценат: *двѐјез гѓдѓна̑, двѐјез да̑на, двѐјес љ пѓт кра̑ва, двѐјес сѓдмѓ* (годиште). За говор Лапачког поља констатовано је да се помјерање на проклитику врши са основних бројева од *један* до *десет* (Драгичевић 2009: 293). У нашој грађи нашао се примјер *љ двѐста*, мада исти овај облик иста информаторка други пут изговара са непренесеним акцентом.

У конструкцији *и* са бројем ортотонична ријеч задржава акценат:

Сад *и* *три* и четири и *пѣт* гд̄ѣн̄ йд̄ӯ заједно. | Нйшт нѣ зн̄ачи ако је старѣј па *и шѣст*-сѣдам гд̄ѣна.

3.4.4. Још неке напомене у вези са акцентом бројева

Када се апроксимативност изражава двама бројевима који имају акценте различите интонације, иако се испред силазно наглашеног броја налази проклитика, преношење изостаје: Св̄а̄к̄ӣ чѣлац̄ изнѣсѣ̄ йс̄ кошницѣ̄ *по три*-чѣтри кѣле мѣда. Разлог овоме је то што је срж семантичке везе између два броја, а не између броја и предлога. Међутим, када два броја исте интонације изражавају приближну вриједност, или долази до прасловенског преношења са првог броја на предлог, док други број задржава акценат: *за̄ два*-трӣ д̄ѣна, или се први број понаша као проклитика и са другим бројем чини једну акценатску цјелину, односно фонолошку ријеч, у којој је акценат на првом броју, и то дугоузлазни: *пѣ-шѣст*. Слично стање забиљежено је у околини Зворника (уп. Ђукановић 1983: 237). Ово је млађа дијалекатска појава (Николић 1970: 51).

3.5. Преношење акцента са глагола

У говору Баткуше остварују се и прасловенско и новоштокавско преношење акцента са глагола, на партикулу *не* и на везнике *и* и *ни*.

Преношење на негацију *не*, прије свега у презенту, досљедно је у свим штокавским говорима са четвороакценатским системом (Николић 1970: 52; Бошњаковић 2009: 79), као и у стандардном језику (Суботић 2005: 143). Овакво стање Б. Николић (1970: 52) објашњава досљедношћу преношења акцента са простог глагола на префикс сложеног глагола, односно чињеницом да предлози који се нађу пред простим глаголом редовно постају префикси сложених глагола. Ситуација код сложених глагола свакако је могла утицати на то да рјечца *не* и глагол чине једну фонолошку ријеч. Због изразите блискости семантичке везе негације са глаголом, негација *не* понаша се као префикс.

3.5.1. Прасловенско преношење акцента са глагола

Прасловенско преношење најчешће се остварује са облика презента глагола *знати* и *ваљати* на негацију: *нѣ зн̄ам*, *нѣ зн̄ате*, *нѣ ваљ̄а* (уп.

Радовановић 2007: 165; Петровић Савић 2012: 231; Лукић 2017: 230). Старо преношење остварено је и у хабитуалним везама са облика радног глаголског придјева на негацију: *Нâј би вòл:а да се не нâпатим па кад би с'утра ме нè бѝло*, и на везник *и*: *Тâк би му ѝ бѝло*, *òдмâ рâскрстѝмо*, те са аориста глагола *попити*: *Па што ти нè попѝ сòк?* (уп. Драгичевић 2009: 293). У акценатској цјелини *ѝ не знâм*, коју чине три формалне јединице, акценат је на првој јединици, односно на везнику *и*. У околини Шипова забиљежено је: *ѝ не знâш* (Цукут 2017: 682).

Интересантно је да се са презента глагола *знати* у говору свих информатора остварују и старо и ново преношење акцента на негацију, мада је чешће старо. Облик са силазним акцентом на негацији прагматички је необиљежен, док облик са узлазним акцентом садржи лични став говорника, сумњу, чуђење или невјерицу: *Ни мѝлицѝја нè знâ ђè*, у односу на: *Нè знâм јâ кòлкò Пèро ѝмâ тâм кòлкò нèмâ*. (уп. Лукић 2017: 230). У опису говора између Врбаса и Украине на негацији испред презента глагола *знати* биљежен је само силазни акценат (Козомара 2016: 668), а у говорима Бање Врућице (Драгичевић 2007: 355) и Лапачког поља (Драгичевић 2009: 295) увијек узлазни.

3.5.2. Новоштокавско преношење акцента са глагола

Нови тип преношења акцента на негацију само у једном примјеру забиљежен је са инфинитивног облика: *Зâр Мѝрку нâкù свâдбу òтрачит*, а *Нèди нè трачит?*, иначе се увијек преноси са облика презента и императива (уп. Петровић Савић 2007: 231; Лукић 2017: 229–230):

*нè будè, нè ватâ, нè видѝм, нè вјерујèм, нè волè, нè волѝ, нè дâ, нè знâчи, нè идè, нè лажèм, нè мере, нè може, нè мòрâ, нè море, нè пѝшу, нè плачè, нè правè, нè правѝ се, нè пушѝм, нè рâдѝм, нè рâнѝ, нè сјећâм се, нè смијèм, нè требâ,
нè дâј, нè дѝрâј, нè бòј се, нè бòјте се.*

Са ових категорија преношење је метатонијско и у змијањском говору: *нè ијè, нè мере, нè меремо, нè меш, нè стâј* (Петровић 1973: 113, 114, 118, 124, 125). Овакав тип преношења забиљежен је и у говорима Бање Врућице

(Драгичевић 2007: 355) и Лапачког поља (Драгичевић 2009: 295), као и у посавским говорима између Врбаса и Укрине (Козомара 2016: 668).

Примјери *нè бојѝм се* и *нè вєлѝ*, које изговара И1, аналошки су, јер глаголи са којих је акценат пренесен ван проклизе на првом слогу имају узлазни акценат.

Преношење акцента на негацију са облика аориста глагола *бити* у склопу потенцијала такође је ново:

нè бə рѝкѝ, нè би пѝнијѝли, нè би рѝдла.

У говору Змијања преношење са глагола готово увијек је метатонијско: *нè вєл̄а̄, нè дѝб̄ѝ, нè мереш, нè могу* (али и *не мѝгу*), *нè стај, нè ћеде*. У тој студији примијетили смо само један примјер за метатаксу код глагола, и то у аористу: *нè осѝјѝче* (Петровић 1973: 110, 125).

Ново преношење на везник најчешће се врши са одричних облика глагола *хтјети* и *имати*:

ѝ нѝће, ѝ не(м)а, ѝ нѝма, ѝ немам.

Забилежено је и неколико примјера новоштокавског преношења акцента на везник са перфекта, тј. радног глаголског придјева: *ѝ знала, нѝ видла*, и презента: *ѝ ч̄ува̄*. И у западнобосанским ијекавским говорима забилежени су слични примјери: *ѝ к̄упѝ, ѝ ч̄ува̄* (Дешић 1976: 210).

3.5.3. Конструкције са непренесеним акцентом

У конструкцијама *да* + презент нема проклизе:

да б̄удѝ, да в̄агај̄у, да ј̄ѝд̄у, да ѝде, да р̄ѝдимо.

Преношење на везник *и* са презента изостаје када је глагол у функцији предиката двочлане или вишечлане сложене реченице: *Кл̄али сѝби и ј̄ѝли, шт̄а ће.* | *Ја сам ј̄аукала и к̄укала.* | *Дѝбро и ж̄ивѝм ѝпак и п̄аѝм се и р̄ѝдѝм* и свѝ. | *Свѝ то б̄удѝ и прѝб̄ѝ*, и када се у изговорној цјелини коју

чине везник и глагол нађе пауза: Рòдла мўшко дијéте *и* / *врáтї* мáло. | Ја прáвїм јèло и тò је тò, *и* / *рáдїмо* зèмљè пòдоста.

3.6. Преношење акцента са прилога

У говору Баткуше остварују се и старо и ново преношење акцента са прилога, на једносложне предлоге и везнике *и* и *ни*.

3.6.1. Прасловенско преношење акцента са прилога

Прилози *нàвече*, *нàжалòст*, *пòдалеко*, *пòдоста* и *пòдуго* имају силазни акценат на првом слогу, а стари тип преношења углавном и јесте типичан за овакве прилоге (Николић 1991: 50).

Стари тип преношења уобичајен је са прилога *по* у конструкцији *и по*:

двїје *ї* *пò* гòдне, седàмнèст *ї* *пò* (килограма), трї *ї* *пò* мàрке.

У овој конструкцији на облику *по* редовно остаје дужина.

Прасловенско преношење акцента забиљежено је и у примјерима:

ї *даље*, *їз* *даљèг*, *ў* *блїзу*.

3.6.2. Новоштокавско преношење акцента са прилога

За ново преношење акцента са прилога на предлог имамо један примјер:

дò *садā*.

По новом типу преношења акценат се са прилога најчешће преноси на везник *и*:

ї *вāмо*, *ї* *садā*, *ї* *там*, *ї* *тамо*.

У конструкцијама *ї* *вако* и *нї* *колкò* преношење је аналошко, јер прилози (*о*)*вако* и *колко* немају силазни акценат на првом слогу: Мèн ðвò нèшто лијèп сòк кад је бїстар *вàкò*. | *Овàкò* још нїшта ме не бòлї. | Нè знāм јā *кòлкò* Пèро ймā. | *Кòлкò* је нїја óвде рāнїто.

3.6.3. Конструкције са непренесеним акцентом

Прилог задржава акценат када у изговору између прилога и проклитике постоји оклијевање: *ии с̑д*, пауза: *од / п̑д*, или оба ова фактора: *ии / т̑мо*. Међу примјерима са непренесеним акцентом истиче се: *отк̑д*, с обзиром на то да се ријетко чује поред устаљеног облика: *откад*.

3.7. Преношење акцента са рјечце

Код ове врсте ријечи забиљежена су два примјера новоштокавског преношења, и то на везнике *док* и *и*:

Т̑у је б̑ио *д̑д(к)* год није одв̑ежен.

С̑ат з̑аключ̑ан на банд̑ери, т̑д̑ *й* јест.

3.7.1. Конструкције са непренесеним акцентом

Примјер *док год* забиљежен је и са непренесеним акцентом. Када проклитиком почиње реченица, ријеч иза проклитике задржава акценат:

До(к) г̑д̑ й̑ма̑ у̑ себи оно за л̑еж̑ење, д̑д̑тле ма̑тица д̑бра.

3.8. Преношење акцента са предлога

У грађи се нашао један примјер прасловенског преношења акцента са предлога на везник *ни*:

Н̑ис м̑йсли̑о *ни* на *шта*.

Ријеч је о разбијању замјенице *ништа* предлогом *на*. Дакле, између негације и замјенице јавила се још једна формална јединица. У оваквом случају, сва три члана чине једну акценатску цјелину, при чему је акценат на негацији (уп. Лукић 2017: 232).

3.9. Још неке напомене у вези са преношењем акцента

У грађи се нашло неколико прилога насталих од прилошких конструкција: *н̄авече* (предлог + именица), *сутра̄д̄ан* (прилог + именица), *с̄асв̄им* (предлог + замјеница), те рјечца *н̄жал̄ост* (предлог + именица).

Наведени примјери издвојени су јер се данас сматрају правим прилозима, односно рјечцама, иако су некада били спојевни предлога или прилога са одређеним падежним облицима.

Д. Радовановић (2007: 166) сматра да се за ове примјере не може рећи да је ријеч о проклитици, јер су то изведенице настале префиксалном творбом.

Замјеница *ишта* и прилог *откад* забиљежени су са непренесеним акцентом: Дòбро је *ишт̄а* рòдло. | *Отк̄а*д те ниј̄есам в̄ид̄јела.

4. Закључак

Преношење акцента на проклитику у говору Баткуше жива је, али не и апсолутно досљедна појава. Остварују се и стари и нови тип преношења акцента на проклитику у категоријама које могу да учествују у овом процесу, мада не подједнако. Поред правих проклитика – предлога, везника и негације, акценат могу понијети и акцентогене ријечи (*пé-шест, свè три*). Акценат се преноси чешће на једносложне, а рјеђе на двосложне предлоге, што је и очекивано, јер су двосложни предлози у српском језику знатно малобројнији. На двосложним предлозима пренесени акценат на првом слогу увијек је силазни (*й̄за јутра, м̄ѣ̄ху челе, ð̄ко себе, пр̄̀ко н̄ас*), а на другом узлазни (*из̄а ног̄у, прек̄ò њив̄е*).

Из старије литературе познато је да што је ријеч дужа, то теже оставља акценат. У складу са тиме, најбројнији су примјери преношења са једносложних и двосложних, а затим и тросложних ријечи. У грађи за овај рад забиљежено је и неколико примјера преношења акцента са четворосложних (*й̄з Дом̄а̄љевца, ӯ кошницама*), па и петосложних именица (*н̄а Русовӣћима, ӯ Русовӣћима*).

У говору Баткуше акценат се најактивније преноси са именица, замјеница и глагола.

За преношење акцената са именица можемо рећи да се врши према Даничићевим начелима, мада не толико досљедно. Забиљежено је и

неколико примјера који одступају од Даничићеве нормe (*н̄а гр̄об̄љу, н̄а кра̄ј*), те аналошких примјера у којима је акценат пренесен иако нема услова за проклизу (*д̄о ћ̄ерке*).

Преношење акцента са замјеница углавном је новоштокавско. Поред општесрпскохрватске појаве *с̄а мн̄ом, с̄а тоб̄ом*, свега је још неколико примјера метатаксе код ове врсте ријечи (*в̄ећ он̄и, њ̄ ов̄и, ђко себе, пр̄еко н̄ас*). Акценатска проклиза у конструкцијама са везницима *и* и *ни* и облицима номинатива личних замјеница готово је обавезна (*ѝ ја̄, ѝ мӣ, ѝ ти, н̄и ја̄, н̄и мӣ, н̄и тӣ*).

Преношење акцента са глагола на негацију *не*, прије свега у презенту, досљедно је у свим штокавским говорима са четвороакценатским системом, као и у стандардном језику. Прасловенско преношење сведено је на глаголе *знати* и *ваљати* (*н̄е зн̄ам, н̄е ваљ̄а*), док се са других глагола акценат преноси по новом типу, и то најчешће са облика презента и императива (*н̄е в̄јеруј̄ем, н̄е може, н̄е п̄ишу, н̄е с̄јећ̄ам се, н̄е б̄ој се, н̄е да̄ј, н̄е д̄ӣр̄ај*). Акценат се на везник *и* најчешће преноси са презента одричних облика глагола *хтјети* и *имати* (*ѝ н̄еће, ѝ н̄ема*). Везници *да* и *па* у говору Баткуше никада не носе акценат.

Најмање примјера проклизе забиљежено је код придјева, бројева и прилога. Код придјева је забиљежено само метатонијско преношење, и то углавном са првог дијела вишечланих назива празника и топонима (*п̄д̄ Б̄ур̄ђ̄свуд̄ану, љ̄ Нов̄ом̄ С̄елу*).

По правилу, са основних бројева преношење је прасловенско, а са редних метатонијско. Код ове категорије забиљежено је више примјера за старо преношење, јер су основни бројеви у чешћој употреби.

Прасловенско преношење акцента са прилога углавном се види у облицима данашњих изведених прилога (*п̄д̄далеко, п̄д̄доста, п̄д̄дуго*), а по новом типу акценат се преноси на саставни везник (*ѝ в̄а̄мо, ѝ тамо, ѝ сад̄а*), али и на предлоге (*д̄о сад̄а, љ̄ колко*).

Забиљежено је и новоштокавско преношење акцента са рјечце на везник (*д̄о(к) год, ѝ јест*).

Према нашој грађи, (не)преношење акцента на проклитику условљено је факторима као што су: број слогова у акцентогеној ријечи и у предлогу, фреквентност израза, његова семантичка и синтаксичка функција, акценат ортотоничних ријечи и њихова дезакцентуација, говорни темпо, врста конверзације, потреба да се одређене ријечи посебно нагласе.

Већ смо рекли да што је мањи број слогова у акцентогеној ријечи и проклитици, акценат се лакше преноси. Поред тога, ако је ријеч у рјеђој употреби, губи се свијест о потреби преношења акцента на проклитику. У синтагмама које имају адвербијалну функцију акценат је најчешће пренесен. На акценатску проклизу умногоме утиче и врста конверзације. У спонтаним разговорима без задате теме преношење је много чешће него у разговорима са задатом темом. Тако је највише примјера непренесеног акцента са именица забиљежено код информатора који нам говори о пчеларству, вјерујући да о томе ништа не знамо. С друге стране, код истог информатора нема потврде за непреношење акцента са замјеница, јер реченични фокус никада није на њима, него на именицама, односно терминима, због чега се јавља потреба да се оне посебно нагласе. Преношење акцента изостаје и када је ријеч под емфазом (*ко(д) цр̄квѣ̄, на ма̄јку, у Тӯзли!*), када се у изговору синтагме јави оклијевање (*наа Га̄рѣ̄вцу, ии са̄д*), пауза (*и / дј̄ѐд, од / п̄д*) или самоисправљање (*ис по-- ис п̄дстел̄ѣ̄, до-- до њ̄ѐ*).

У грађи се нашао и један број дезакцентованих именица и замјеница (*баба Са̄ја, прӣја А̄нђа, у оно̄ј бун̄ди, из оне ш̄ӯпѣ̄, и та̄ј Тӣто, на оно̄г м̄омка*), што искључује могућност проклизе. У оваквим спојевима двије именице, или замјеница и именица, повезане су истим семантичким обиљежјем, што је довољан услов да чине једну акценатску цјелину, са акцентом на јединици на којој је тежиште информације. Три формалне јединице чине једну акценатску цјелину и у примјерима: *ѝ не зн̄аш, њ̄ѝ на шта*, у којима се са акцентогеном ријечју реализују двије проклитике, од којих прва носи акценат.

Поједине ријечи код истог информатора биљежене су једном са пренесеним, други пут са непренесеним акцентом (*б̄ѣс цӣља / са цӣљем, пр̄ѐт пашу / прет п̄ашу*), што се може тумачити као посљедица говорног ритма.

Малобројни радови који се баве екавским говорима урбаних средина показују да у говору млађих генерација екаваца преношење акцената на проклитику готово потпуно изостаје. С друге стране, према досадашњим ријетким истраживањима урбаних говора на ијекавском говорном подручју херцеговачко-крајишког дијалекта може се закључити да је преношење акцената на проклитику сасвим уобичајено, мада се често остварују и непренесени акценти. Према томе, могуће је да се сјевероисточна зона и југозападна и западна зона новоштокавских говора, осим по досљедности преношења акцената на проклитику, разликују и по тенденцији напуштања ове појаве.

По интензитету преношења акцената на проклитику и категоријама у којима се оно врши, стање у говору Баткуше у знатној мјери блиско је приликама које су познате већини говора херцеговачко-крајишког дијалекта.

ЛИТЕРАТУРА

- Белић, Александар (1999). *Историја српског језика: Фонетика. Речи са деклинацијом. Речи са конјугацијом*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Бошњаковић, Жарко (2007). Преношење акцената у говору неких јавних медија. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. L: 81–93.
- Бошњаковић, Жарко (2009). Преношење акцената на проклитику у говору Новог Сада. *Лингвистичке свеске*. 8. *Говор Новог Сада. Свеска 1: Фонетске особине*: 79–109.
- Вујичић, Д. и др. (1985). Говори сјеверне и сјевероисточне Босне. *Босанскохерцеговачки дијалектолошки зборник*. V: 7–379.
- Вуковић, Јован Л. (1940). Акценат говора Пиве и Дробњака. *Српски дијалектолошки зборник*. X: 185–417.
- Далмација, Стево (1997). *Ијекавски говори Поткозарја*. Бањалука: Народна и универзитетска библиотека „Петар Кочић”.
- Даничић, Ђуро (1925). *Српски акценти*. Посебна издања СКА LVIII. Београд: СКА.
- Дешић, Милорад (1976). Западнобосански ијекавски говори. *Српски дијалектолошки зборник*. XXI.
- Драгин, Гордана (2000). Две прозодијске појаве говора у сливу Студенице. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XLIII: 165–171.
- Драгин, Гордана (2005). Прозодијске особине говора спикера (новинара) РТВ Нови Сад. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XLVIII: 277–282.
- Драгичевић, Милан (2002). Судбина самогласничких секвенци у данашњем говору требаских Срба. *Српски језик*. VII/1–2: 205–211.

- Драгичевић, Милан (2003). О говору села Бранешци у околини Челинца. *Српски језик*. VIII/1–2: 303–314.
- Драгичевић, Милан (2004). О неким фонетским особинама данашњег говора требавских Срба. У: *Зборник радова са трећег међународног скупа Живот и дело академика Павла Ивића* (ур. Ј. Планкош). Суботица – Нови Сад – Београд: Градска библиотека – Матица српска – Филозофски факултет – Српска академија наука и уметности – Народна библиотека Србије. 451–459.
- Драгичевић, Милан (2007). О говору Срба Бање Врућице крај Теслића I (фонетске и морфолошке особине). *Српски дијалектолошки зборник*. LIV: 323–401.
- Драгичевић, Милан (2008). Белешке о говору села Кремне у западној Босни. *Српски језик*. 13/1–2: 103–111.
- Драгичевић, Милан (2009). Акценти ријечи у говору Срба Лапачког поља. *Српски дијалектолошки зборник*. LVI: 277–371.
- Драгичевић, Милан (2010). Важније гласовне особине говора Срба из неких насеља у околини Дервенте у северној Босни. *Јужнословенски филолог*. LXVI: 231–253.
- Драгичевић, Милан (2011). О морфолошким особинама говора Срба трију насеља из околине Дервенте у северној Босни. *Јужнословенски филолог*. LXVII: 216–239.
- Ђукановић, Петар (1983). Говор села Горње Цапарде (код Зворника). *Српски дијалектолошки зборник*. XXIX: 191–294.
- Ивић, Павле (2001). *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штокавско наречје*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Ивић, Павле, Жарко Бошњаковић и Гордана Драгин (1994). Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта. Прва књига: Увод и фонетизам. *Српски дијалектолошки зборник*. XL.
- Козомара, Драгомир (2003). Кратак преглед консонанског система говора села Станари код Добоја. *Српски језик*. VIII/1–2: 637–643.
- Козомара, Драгомир (2005). *Говор Чечаве (села у сјевероисточном дијелу општине Теслић)*. Магистарски рад у рукопису. Бања Лука: Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци.
- Козомара, Драгомир (2016). Фонетске и морфолошке особине српских посавских говора између Врбаса и Украине. *Српски дијалектолошки зборник*. LXIII: 581–733.
- Лукић, Јадранка (2017). Преношење акцента на проклитику у говору села Винска. *Прилози проучавању језика*. 48: 221–242.
- Николић, Берислав (1966). Мачвански говор. *Српски дијалектолошки зборник*. XVI: 179–314.

- Николић, Берислав М. (1970). *Основи млађе новоштокавске акцентуације*. Београд: Институт за српскохрватски језик.
- Николић, Мирослав (1991). Говори србијанског Полимља. *Српски дијалектолошки зборник*. XXXVII: 1–548.
- Павловић, Илија (2013). *Родови и крсне славе Баткуше, Брвника и Обудовца*. Модрича: Српски културни центар.
- Петровић, Драгољуб (1973). *О говору Змијања*. Нови Сад: Матица српска.
- Петровић, Драгољуб (1996). Фонетика. У: *Српски језик на крају века* (ур. М. Радовановић). Београд: Институт за српски језик САНУ. 87–111.
- Петровић Савић, Мирјана (2012). Преношење акцента на проклитику у говору Рађевине (на грађи из трију села: Бела Црква, Мојковић и Ставе). *Прилози проучавању језика*. 43: 215–235.
- Пецо, Асим (1957). Говор села Буне. Прилог проучавању говора централне Херцеговине. *Зборник за филологију и лингвистику*. I: 169–180.
- Пецо, Асим (2002). За реформу наше стандардне акцентуације. *Научни састанак слависта у Вукове дане*. 30/1: 69–72.
- Поповић, Иван (1968). *Говор Госпођинаца у светлости бачких говора као целине*. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Радовановић, Драгана (2007). Преношење акцента на проклитику у говору Ваљевске Колубаре. У: *Шездесет година Института за српски језик САНУ. Зборник радова* (ур. С. Танасић). II. Београд: Институт за српски језик САНУ. 147–168.
- Реметић, Слободан (2000). Употреба инструментала у говору источнобосанских Ера. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XLIII: 505–521.
- Симић, Зоран (2004). Преношење акцента на проклитику у говору Гласинца. *Probleme de filologie slava*. XII: 131–136.
- Симић, Милорад (1978). Говор села Обади у босанском Подрињу. *Српски дијалектолошки зборник*. XXIV: 1–124.
- Стевановић, Михаило (1940). Систем акцентуације у пиперском говору. *Српски дијалектолошки зборник*. X: 67–184.
- Суботић, Љиљана (2005). *Ортоепска и ортографска норма стандардног српског језика*. Нови Сад: Филозофски факултет. Одсек за медијске студије.
- Танасић, Срето (2000). Један тип сложене предлошко-падежне конструкције у говору Вучијака. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XLIII: 589–593.
- Танасић, Срето (2004а). О конструкцији *к/ка* + *датив* у говору Срба добојског краја. *Српски језик*. IX/1–2: 351–357.
- Танасић, Срето (2004б). Из синтаксе говора добојског краја: падежи са финалним значењем. У: *Зборник радова са трећег међународног скупа Живот и дело академика Павла Ивића* (ур. Ј. Планкош). Суботица – Нови Сад – Београд:

- Градска библиотека – Матица српска – Филозофски факултет – Српска академија наука и уметности – Народна библиотека Србије. 479–488.
- Танасић, Срето (2006). Један случај модалне употребе футура другог у говору Срба добојског краја. *Годишњак за српски језик и књижевност*. XX/8: 435–443.
- Танасић, Срето (2009). Једна специфична употреба конструкције *под* + *акузатив* у српском говору Подновља и околине. *Годишњак за српски језик и књижевност*. XXII/9: 493–502.
- Трајковић, Татјана (2015). *Говор Прешева*. Докторска дисертација. Ниш: Филозофски факултет.
- Црњак, Дијана (2006). *Терминологија куће и покућства у Лијевчу пољу и Жупи*. Бања Лука: Филозофски факултет.
- Црњак, Дијана (2007). Називи алатки за кошење у Лијевчу пољу и Жупи. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. L: 917–926.
- Црњак, Дијана (2009а). Називи ограда и њихових дијелова у Лијевчу пољу и Жупи. *Годишњак за српски језик и књижевност*. XXII/9: 523–535.
- Црњак, Дијана (2009б). *Пастирска лексика лакташког краја*. Бања Лука: Филолошки факултет.
- Цукут, Слађана (2013). *Говор младих Дервенте*. Магистарски рад у рукопису. Бања Лука: Филозофски факултет.
- Цукут, Слађана (2017). Преношење акцента на проклитику у говорима Срба околине Шипова. *Српски језик*. XXII: 679–686.

*

- Baotić, Josip (1979). Akcenatski sistem sela Kostrča u Bosanskoj Posavini. *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik*. II: 161–269.
- Baotić, Josip (1983). Ikavskošćakavski govor u okolini Dervente. *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik*. IV: 7–209.
- Brozović, Dalibor (2012). Govor u dolini rijeke Fojnice. *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik*. X: 243–425.
- Ivšić, Stjepan (1913). Današnji posavski govor. I. *Rad JAZU*. 196: 124–254; II. *Rad JAZU*. 197: 9–138.
- Peco, Asim (1971). *Osnovi akcentologije srpskohrvatskog jezika*. Beograd: Naučna knjiga.
- Subotić, Ljiljana, Dejan Sredojević, Isidora Bjelaković (2012). *Fonetika i fonologija: Ortoepska i ortografska norma standardnog srpskog jezika*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Valjevac, Naila (1983). Govor visočkih muslimana (akcenat i fonetika). *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik*. IV: 283–354.
- Zec, Draga (2000). Prenošenje akcента na proklitiku pod uticajem rečeničnog fokusa. *Zbornik Mатице српске за филологију и лингвистику*. XLIII: 231–242.

Renata Vidačić

THE ACCENT SHIFT TO PROCLITICS IN THE SPEECH OF THE VILLAGE
OF BATKUŠA NEAR ŠAMAC

SUMMARY

In this paper we observe the accent shift to proclitic in the village of Batkuša, whose speech belongs to the northeastern region of the Herzegovina-Krajina dialect. This research included accent shift to proclitic of all types of words which participate in this process, and it has been observed by the types of words and the types of shift. The aim of this paper is to show how much the accent shift to proclitic in speech of the village of Batkuša is living phenomenon, in which categories it appears and to what extent, whether there is a tendency to abandon this occurrence, which linguistic and extra-linguistic factors affects its consistency, and how does it relate to situations in neighboring speeches and distant Serbian speeches. The analysis shows that the situation in Batkuša's speech, when it comes to the intensity of the accent shift to proclitic and the categories in which it occurs, is very close to the condition familiar to most of the speeches of the Herzegovina-Krajina dialect.

KEYWORDS: dialectology, the accent shift to proclitic, Herzegovina-Krajina dialect, Posavina speech type.

Мр Рената Видачић
Академија наука и умјетности Републике Српске
Република Српска
rvidacic3@gmail.com